

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΒΡΑΪΛΑ - ΑΡΜΕΝΗ ΚΑΙ Η ΘΕΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΔΙΑΝΟΗΣΙΝ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ

Μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐλόγως θὰ ἀνέμενε κανεὶς ὅτι πνευματικὸν σκότος θὰ ἐσχίαζε τὸν ἑλλαδικὸν χώρον καὶ ὅτι ἡ μακραίων φιλοσοφικὴ παράδοσις τῶν Ἑλλήνων θὰ ἔδυνεν ὀριστικῶς. Ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία ἄρχεται μὲ τὴν Ἄλωσιν καὶ φθάνει μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, οἱ Ἕλληνες συνέχισαν τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην παράδοσιν εἴτε ἀντιγράφοντες καὶ συντηροῦντες ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα, εἴτε μεταβαίνοντες εἰς τὴν Δύσιν καὶ διδάσκοντες ἐκεῖ, εἴτε μεταφράζοντες φιλοσοφικὰ ἔργα τῆς Δύσεως. Μία νέα φάσις τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας σημειοῦται εἰς τοὺς προεπαναστατικὸς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες, βασιζόμενοι εἰς τὴν παράδοσιν, ἀρχίζουν νὰ ἀφομοιώνουν τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀναγέννησις τῆς Φιλοσοφίας παρατηρεῖται βασικῶς κατὰ τὸν 17ον καὶ τὸν 18ον αἰῶνα κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται ἐξαίρετοι ἄνδρες, ὡς οἱ Βικ. Δαμωδός, Εὐγ. Βούλγαρις, Δημ. Καταρτζής, Δανιὴλ Φιλιππίδης, Βεν. Λέσβιος, Ν. Δούκας, Κων. Κούμας κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι εἴτε διὰ τῆς διδασκαλίας των, εἴτε διὰ τοῦ μεταφραστικοῦ των ἔργου ἐπεδιώξαν τὸν φωτισμὸν τοῦ ὑποδοῦλου ἔθνους διὰ μέσου τῆς εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως ¹.

Ἀλλὰ καὶ ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τοὺς μετεπαναστατικὸς χρόνους φιλοσοφικὴ κίνησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ ἐν προκειμένῳ. Κατὰ τὴν νέαν ταύτην περίοδον ἡ φιλοσοφία καλλιεργεῖται συστηματικώτερον εἰς τὸν ἑλλαδικὸν χώρον καὶ παρουσιάζεται ὡς ἐκλεκτικὴ, καθοδηγούμενη ὑπὸ τῶν συγχρόνων της εὐρωπαϊκῶν φιλοσοφικῶν ρευμάτων χωρὶς νὰ στερεῖται, παρὰ ταῦτα, πρωτοτυπίας καὶ αὐτοτελείας κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν γενικῶν καὶ μερικῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων ².

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κύριαί ἐστὶναι φωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀπέβησαν ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία ³, ἡ ὁποία δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ τό, μετ' αὐτὴν ἰδρυθέν, Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐπτανησιακὸν χώρον, πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἰονίου Ἀκα-

1) Πβ. W. G. TENNEMANN, *Σύνοψις τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας*, μεταφρ. Κ. Μ. Κούμας, ἐκδ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1973, Προλεγ., σσ. 6—7. Πβ. Μ. ΚΙΣΣΑΒΟΥ, *Ἡ Φιλοσοφία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους*, Ἀθῆναι, 1951, σσ. 3—5.

2) Πβ. Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ, Π. Βράϊλα—Ἀρμένη φιλοσοφικὸν σύστημα, *Ξενοφάνης*, Ἀθῆναι, 1905, *Εἰσαγ.*, σσ. 6—7 (ἐν ἀνατύπῳ). Πβ. Μ. ΚΙΣΣΑΒΟΥ, *Ἡ Φιλοσοφία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους*, ἐνθ' ἀν., σ. 15.

3) Τὸ 1824 ἰδρύθη εἰς Κέρκυραν ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία κατόπιν προτάσεως τῆς Ἰονίου Βουλῆς (νόμος 89 Β' κοινοβουλίου) καὶ μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου Δ'. Πλεῖστα ὀφείλονται διὰ τὴν λειτουργίαν αὐτῆς εἰς τὸν φιλέλληνα λόρδον Φρειδερίκον—Γουλιέλμον Γκύλφορντ ὁ ὁποῖος καὶ ἀνηγορεύθη, προτάσει τοῦ βασιλέως Γεωργίου Δ', «ἄρχων τῆς παιδείας». Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος (*Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, ἐκδ. 5η, Ἀθῆναι, 1925, τ. 6, σ. 316) χαρακτηρίζει τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν: «φωτοβόλον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ κέντρον, ἐστὶναι παιδεύσεως γραμμάτων Ἑλληνικῶν, μεγάλην παραγαγοῦσαν καὶ ἀναδείξασαν χορείαν ἀνδρῶν σοφῶν καὶ διδασκάλων τοῦ Γένους...».

δημίας, ματαία θά απέβαινε οιαδήποτε αναζήτησις φιλοσοφικῆς διανοήσεως εἰς αὐτόν. Βεβαίως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα δρᾷ μία ἐξέχουσα προσωπικότης, ὁ κερκυραῖος Εὐγένιος Βούλγαρις, φιλόσοφος, ἐν μέρει, ἐκλεκτικός, ἐργάτης τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, καὶ ὁπαδὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ διαφωτισμοῦ. Διὰ τῆς διδασκαλίας του ἀφ' ἑνὸς (εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολήν, εἰς τὴν Κων/πολιν καὶ ἀλλαχοῦ) καὶ τῶν συγγραμμάτων του ἀφ' ἑτέρου, προσέφερεν ἀξιολόγους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν νεότητα. Ἡ δραστηριότης ὅμως αὐτοῦ ἐξετάθη κυρίως ἐκτὸς τῆς Ἑπτανήσου¹.

Διέξοδον, τρόπον τινά, εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνησυχίας τῆς Ἑπτανήσου δίδει, κατὰ τὸ ἀ' ἡμῖς τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ κίνησις ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ κύκλου διανοητῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχεν ἀσκήσει ἐπιδράσεις ἡ γερμανικὴ ἰδεοκρατία². Ἡ ἰδεοκρατικὴ φιλοσοφία καὶ κυρίως ἡ ἰδεαλιστικὴ αἰσθητικὴ, ἔχουσα ὡς ἀφετηρίαν τὴν Γερμανίαν, ἐξηπλώθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἤσκησεν ἐπὶ τῆς εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ἀναπτυχθείσης διανοήσεως σημαντικωτάτην ἐπίδρασιν. Ἡ διάδοσις αὐτῆς ἐπετεύχθη κυρίως διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Fichte, Schelling, Hegel καὶ Schiller. Ἡ κίνησις αὕτῃ εἰσεχώρησε, γενομένη ἀποδεκτή, καὶ εἰς τὴν Ἑπτανήσον, σημεῖον ἐπαφῆς τῆς δυτικῆς διανοήσεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ χωρὶς θετικὰ ἀποτελέσματα³.

Ζωηρὰ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους μετὰ τὴν ἰδρύσιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Δημιουργεῖται τώρα μία συστηματικωτέρα

1) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ Ἑπτάνησα. Μία προνομιοῦχος στιγμή, Ἀθῆναι, Παρηνασός, 1964, σ. 313.

2) Ἡ γερμανικὴ διανόησις εἰσδύει ἀποφασιστικῶς εἰς τὸν νεοελληνικὸν πνευματικὸν χῶρον ἥδη ἀπὸ τοῦ β' ἡμίστου τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία ἤρχισε νὰ διδάσκηται κατὰ τρόπον συστηματικὸν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα διὰ τοῦ τετρατόμου ἔργου τοῦ Κ. Κούμα *Σύνταγμα Φιλοσοφίας*, τὸ ὁποῖον δύνανται νὰ θεωρηθῇ παρουσιάσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Kant εἰς τὴν Ἑλλάδα. (Πβ. Ρ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ Κ. Μ. Κούμας ὡς φιλόσοφος» (ἐν παραρτ.) ἐν W. G. TENNEMANN, *Σύνοψις τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας* . . . , ἐνθ' ἀν., σσ. 229—231). Εἰς τὴν Ἑπτανήσον ἐξ ἄλλου κυκλοφοροῦν μεταφράσεις γερμανικῶν κειμένων, ὁ δὲ Ν. Λούντζης μετέφραζεν εἰς τὴν ἰταλικήν, χάριν τοῦ Δ. Σολωμοῦ, πλὴν πολλῶν ἄλλων ἔργων, καὶ κείμενα τῶν Schelling, Kant, Hegel, Schiller κ.ἄ. γερμανῶν αἰσθητικῶν. Διὰ τῶν μεταφράσεων αὐτῶν ὁ ποιητὴς ἐμυήθη εἰς τὴν γερμανικὴν ἰδεοκρατικὴν αἰσθητικὴν (Πβ. L. COUTELLE, *Οἱ μεταφράσεις τοῦ Ν. Λούντζη γιὰ τὸ Σολωμὸ (οἱ κώδικες τῆς Ζακύνθου)*, Ἑρμιστῆς, τ. 3, 1965, σ. 236· πβ. καὶ Α. ΚΑΜΠΑΝΗ, *Ἱστορία τῆς νέας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας*, ἔκδ. 5η, 1948, σσ. 146 καὶ 148). Ὁ Βράϊλας ὁμοίως θά γνωρίσῃ τὰ ἔργα τῶν Leibniz καὶ Kant ἀπὸ τὰς ὀλίγας ἰταλικὰς καὶ γαλλικὰς μεταφράσεις αὐτῶν. Ἀργότερον θά ἐκμάθῃ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσῃ βαθύτερον τὴν γερμανικὴν διανόησιν. Μελετῶν τὴν *Κριτικὴν τοῦ Καθαροῦ Λόγου* τοῦ Kant θά συλλάβῃ τὴν ἰδέαν ἑνὸς νέου συστήματος τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ 1851 διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Δοκιμίου*. (Πβ. *Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*, Φιλοσοφικὰ ἔργα II. Βράϊλα—Ἀρμένη, ἔκδ. ὑπὸ Ε. Μουτσοπούλου—Α. Δώδου, Θεσ/νικῆ, 1969, τ. I, 1, *Εἰσαγ.*, σ. μθ', καὶ *Δοκίμιον*, αὐτόθι, σσ. 15—200). Ὀλίγα ἔτη ἀργότερον ἀσκήων κριτικὴν κατὰ τοῦ Hegel θά σημειώσῃ ὅτι λόγῳ τῆς σκοτεινῆς φρασεολογίας τοῦ τελευταίου αὐτοῦ δὲν δύνανται νὰ μεταφράζῃ κατὰ λέξιν τὸ κείμενον αὐτοῦ, (πβ. «Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας», *Corpus*, ἔκδ. ὑπὸ Ε. Μουτσοπούλου—Α. Γλυκοφρύδου—Λεοντοίνης, Ἀθῆναι, 1974, τ. I, 4B, σ. 231 καὶ σημ. 2) πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἐντρύφησίν του.

3) Πβ. Α. ΚΑΜΠΑΝΗ, *Ἱστορία τῆς νέας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας*, ἐνθ' ἀν., σ. 146· πβ. καὶ Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ Ἑπτάνησα. Μία προνομιοῦχος στιγμή, ἐνθ' ἀν., σ. 314.

κίνησις διαμορφώσεως φιλοσοφικῆς διανοήσεως εἰς τὸν ἑπτανησιακὸν χῶρον, ἡ ὁποία ἐνετάθη κυρίως διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Π. Βράϊλα - Ἀρμένη εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἑπτανήσου ¹.

Πρὸ τοῦ Βράϊλα, πλὴν ἄλλων τινῶν, ἐδίδαξεν εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν καὶ ὁ Νεόφυτος Βάμβας. Τούτου ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἐρείδεται ἀφ' ἑνὸς ἐπὶ τῆς σχολαστικῆς παραδόσεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τοῦ ἀνανεωτικοῦ κινήματος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος ². Τὴν φιλοσοφίαν ἐδιδάχθη οὗτος εἰς Παρίσιους ὑπὸ τοῦ Fr. Thurot (1768—1837) καὶ αὐτοῦ τὸν ἐκλεκτισμὸν θὰ ἐκπροσωπήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν θὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὴν ὥριμος πλέον καὶ μὲ πλουσίας γνώσεις. Ὁ Fr. Thurot ἐκπροσωπεῖ διὰ τὸν Βάμβαν τὴν Ἑλληνικῆς ἐμπνεύσεως φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ διδάγματα τῆς ἀναλυτικῆς ψυχολογίας ³. Ἡ ψυχολογία αὕτῃ ἀποτελεῖ καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ ἐκλεκτισμοῦ τοῦ Thurot πρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιτίθεται ὁ ὄντολογικὸς ἐκλεκτισμὸς τοῦ V. Cousin, τοῦ ὁποῖου ἐκπρόσωπος εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέστη ὁ Βράϊλας. Παρατηρητέον, ἐνταῦθα, ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ διαμάχῃ τῶν ἐκλεκτικιστῶν ἔλαβε διαστάσεις ἀπαραδέκτους, εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἐξεδηλώθη ἀνάλογον πνεῦμα μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀντιτιθεμένων ἐκλεκτικιστικῶν ρευμάτων ⁴.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Βάμβας εἶναι κυρίως ἀνθρωποκεντρικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ, τὰ δὲ διαφέροντα αὐτοῦ, κυρίως ψυχολογικά, ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἡθικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων ⁵. Πνεῦμα ἀνήσυχον καὶ ἐλεύθερον, μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος κατέφυγεν εἰς Κεφαλληνίαν ὅπου ἐδίδαξεν τὴν ἑλληνικὴν εἰς τοὺς Ἑπτανησίους ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ἡ φήμῃ τὴν ὁποίαν εἶχεν οὕτως ἀποκτήσει παρεκίνησε τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν νὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἑδραν τῆς Φιλοσοφίας ⁶. Ὁ Βάμβας ἐδέχθη τὴν τιμητικὴν ταύτην ἀνάθεσιν καὶ ἐπὶ πλέον ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην ἐπιστάσιν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν εἰς τὸν ἑπτανησιακὸν κλῆρον προωρισμένων νέων ⁷ καὶ παρέμεινε, διδάσκων, εἰς τὴν Κέρκυραν ἐπὶ μίαν πενταετίαν (1828—1833). Ἀκολούθως ἐδίδαξε φιλοσοφίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν (1837—1853), καὶ ἔδωκε, διὰ τῶν συγγραμμάτων του καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας του, ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν Κέρκυραν ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, βασικὰς γνώσεις φιλοσοφίας εἰς τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς προετοιμάσας αὐτοὺς ἵνα δεχθοῦν τὰ ἔργα τοῦ Βράϊλα ὁ ὁποῖος καὶ ἐνεφύσησε νέον πνεῦμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων ⁸.

Ὁ Βράϊλας διὰ τῆς ἐμφανίσεώς του εἰς τὸν πνευματικὸν στῖβον τῆς Ἑπτανήσου μετέβαλε τὰς «θεωρήσεις» εἰς «βιώματα» ⁹. Ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ προσωπι-

1) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ Φιλοσοφία εἰς τὰ Ἑπτάνησα..., ἐνθ' ἀν., σ. 315.

2) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ διανοήσει τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, Ἐπιστ. Ἐπετηρίδς Φιλολ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1971, σ. 269 (ἐν ἀνατύπῳ).

3) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ Νεόφυτος Βάμβας..., ἐνθ' ἀν., σ. 273.

4) Πβ. αὐτόθι.

5) Πβ. αὐτόθι, σ. 274.

6) Πβ. αὐτόθι, σσ. 277—278.

7) Πβ. Γ. ΣΟΥΡΙΑ, «Νεόφυτος Βάμβας ἢ Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν δημοσίων ἐξετάσεων τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει Γυμνασίου τῇ 12ῃ Ἰουνίου 1855», ἐν Ἑρμουπόλει, τύποις Μ. Π. Περίδου, 1855, σ. 25.

8) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ Νεόφυτος Βάμβας..., ἐνθ' ἀν., σ. 281.

9) Πβ. αὐτόθι.

κότης ἔξοχος τῆς ἐποχῆς του, ἐπεβλήθη εἰς τὸν φιλοσοφικόν, τὸν ἐπιστημονικόν καὶ τὸν ἐκπαιδευτικὸν χῶρον τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ πρᾶλλήλως διεκρίθη ὡς πολιτικός καὶ ρήτωρ ἀπαράμιλλος. Πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ δραστηριότης διακρίνουν ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ καὶ δημιουργοῦν τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων δύναται ν' ἀξιολογηθῇ ἡ προσφορά του.

Ὁ Πέτρος Βράϊλας - Ἀρμένης (1812—1884) δὲν ἐπραγματοποίησε συστηματικὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς. Εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα ὑπὸ ἱκανωτάτων ἀνδρῶν, ἔλαβε καὶ ὠρισμένα μαθήματα φιλοσοφίας, μαθηματικῶν καὶ φιλολογίας¹. Μεταβάς, εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν, εἰς Ἱταλίαν, ἐδέχθη ἐπιδράσεις ἐκ τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν ρευμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται τὸ ἐγελιανὸν ρεῦμα τῶν «Begriffi» καὶ τὰ συστήματα τῶν Rosmini καὶ Gioberti². Εἰς Παρισίους ἔθα μετέβη ἀκολουθῶν με ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς τὸ ἀνήσυχον αὐτοῦ πνεῦμα ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἐκλεκτικιστικὸν κίνημα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐκυριάρχει τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Γαλλίας. Ὁ Βράϊλας ἐσχετίσθη με τὸν V. Cousin, ἰδρυτὴν τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ, καὶ με ὠρισμένους ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ (Jouffroy, Foulée, Barthélemy - Saint - Hilaire, Lénèque)³. Ὁ ἐκλεκτικισμὸς τοῦ Cousin, ὁ ὁποῖος βασίζεται εἰς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Descartes, ἐνῶ συγχρόνως φέρει τὴν σφραγίδα πλατωνικῶν, καντιανῶν καὶ ἐγελιανῶν ἐπιδράσεων, ἤσκησεν ἔκτοτε βθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Βράϊλα.

Ἐπιστρέψας ὁ Βράϊλας εἰς τὴν γενέτειραν θὰ ἐντρυφήσῃ συστηματικῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τοῦ συλλογικοῦ φιλοσοφικοῦ του ἔργου θὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ νοσηλληνικὴ διανόησις δύναται νὰ δώσῃ συνθέσεις ἀνταξίας τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν⁴. Ἐπανελθὼν εἰς Κέρκυραν τὸ ἔτος 1835 ἀναπτύσσει πλουσίαν δραστηριότητα. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1836, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ νέων συμπολιτῶν του, ὡσαύτως ἀποφοίτων εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἱδρύσῃ φιλολογικὸν πνευματικὸν κέντρον, τὴν Ἀναγνωστικὴν Ἑταιρείαν, τῆς ὁποίας ἐπανειλημμένως διετέλεσε πρόεδρος⁵. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον τοῦ 1845 καθίσταται ἰδρυτικὸν μέλος τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλομαθῶν ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε τὴν ὀργάνωσιν ὁμιλιῶν καὶ ἀνακοινώσεων ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου. Τῆς Ἑταιρείας ταύτης, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη συνεδρίασις ἐγένετο τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1845, πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Ἀ. Μουστοξύδης καὶ γενικὸς γραμματεὺς ὁ Βράϊλας⁶. Ἀργότερον ὁ Βράϊλας θὰ προεδρεύσῃ καὶ ἐτέρας Ἑταιρείας, τῆς Φιλαρμονικῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν, καὶ ἡ ὁποία ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν κατὰ τὰ ἔτη τῆς προεδρίας του⁷.

Ἡ σημαντικωτέρα ὁμῶς προσφορά τοῦ Βράϊλα συνίσταται εἰς τὸν πνευματικὸν φωτισμὸν τῶν φοιτητῶν ἀπὸ τῆς ἑδρας τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἔνθα ἐδίδασκε Φιλοσοφίαν καὶ Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας ἐπὶ μίαν δεκαετίαν

1) Πβ. Α. ΒΡΟΚΙΝΗ, *Βιογραφικὰ Σχεδάρια τῶν ἐν γράμμασιν, ὥραιαις τέχναις καὶ λοιποῖς κλάδοις τοῦ κοινωνικοῦ βίου διαλαμπάντων Κερκυραίων*, Κέρκυρα, τ. Α', 1877, σ. 330.

2) Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ Ἐπτάνησα . . . , ἐνθ' ἀν., σ. 316.

3) Πβ. αὐτόθι σ. 317.

4) Πβ. *Corpus*, ἐνθ' ἀν., τ. I, 1, Εἰσαγ., σ. λε'.

5) Πβ. Α. ΒΡΟΚΙΝΗ, *Βιογραφικὰ Σχεδάρια τῶν ἐν γράμμασιν, ὥραιαις τέχναις καὶ λοιποῖς κλάδοις τοῦ κοινωνικοῦ βίου διαλαμπάντων Κερκυραίων*, ἐνθ' ἀν., σ. 332.

6) Πβ. Α. Μ. ΙΔΡΩΜΕΝΟΥ, Περὶ τῆς ἐν τοῖς Ἰονίοις Νήσοις Ἐκπαιδεύσεως, Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον ἔτους 1874, Ἀθήναι, 1873, σ. 230· πβ. Α. ΒΡΟΚΙΝΗ, ἐνθ' ἀν., σ. 433.

7) Πβ. αὐτόθι, σ. 339.

(1854—1864), προταθείς εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν ταύτην θέσιν ὑπὸ τοῦ Σ. Παδοβᾶ, διευθύνοντος τότε τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν τῆς Ἑπτανήσου ¹. Οὕτως ἐγένετο πραγματικότης ἡ εὐχὴ τοῦ Barthélemy - Saint - Hilaire, ὅπως ὁ Βράϊλας, ἀναδειχθεὶς καθηγητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, συντελέσῃ εἰς τὴν μείζονα αὐτῆς ἀκτινοβολίαν ².

Προεδρεύων ἤδη τῆς νέας συνελεύσεως τῆς Ι' Ἰονίου Βουλῆς (1852—1857) ἔκαμεν ἐναρξιν τῶν πανεπιστημιακῶν του παραδόσεων, διὰ τοῦ ἐναρκτηρίου αὐτοῦ λόγου τὴν 11ην Νοεμβρίου 1854 ³. Ὁ ἐναρκτήριος οὗτος λόγος ⁴ ἐκφωνηθεὶς ἐνώπιον πλήθους ἀκροατῶν ἀπετέλεσεν «εὐγλωττον εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν». Ὁ ἐναρκτήριος λόγος, ὡς εἰσαγωγικὴ πανεπιστημιακὴ προγραμματικὴ ἐξαγγελία, ἀποτελεῖ ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Βράϊλα.

Ἡ Λογικὴ, ἡ Ψυχολογία, ἡ Αἰσθητικὴ (ἢ Καλλολογία κατὰ τὴν βραϊλιανὴν ὀρολογίαν), ἡ Θεοσοφία, ἡ Ἠθικὴ, ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας συνιστοῦν τὰ ἑπτὰ μέρη τῶν παραδόσεων τοῦ Βράϊλα καὶ ἀπησχόλησαν αὐτὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἐξαετὲς (1854—1860) διάστημα τῆς πανεπιστημιακῆς του διδασκαλίας ⁵.

Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν ἐμπεριέχεται εἰς πλεῖστα ἄρθρα του δημοσιευθέντα κατὰ καιροὺς εἰς διάφορα περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς. Μέρος αὐτῶν ἀνετυπώθη εἰς τὸ ἔργον *Φιλοσοφικαὶ Μελέται* ⁶ ὅπου καὶ ἐπιτάσσεται, ἐπανεκδιδόμενος, ὁ ἐναρκτήριος λόγος του ὁ ἐκφωνηθεὶς τὴν 11ην Νοεμβρίου 1854 εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν ⁷. Τὴν οὐσίαν ὅμως καὶ τὰς βάσεις τῆς ἐξαετοῦς αὐτῆς διδασκαλίας τοῦ Βράϊλα περιέχει τὸ ἔργον του *Θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας Στοιχεῖα* ⁸, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ ἐγγχειρίδιον φιλοσοφίας, προοριζόμενον βασικῶς διὰ τοὺς ἀκροατὰς τῶν πανεπιστημιακῶν αὐτοῦ παραδόσεων, καὶ ἀποτελεῖ τὸ συνθετικώτερον καὶ πλέον ὠλοκληρωμένον ἔργον του.

Ὁ Βράϊλας, ὡς φιλόσοφος τοῦ ὄντος, οἰκοδομεῖ τὸ σύστημά του ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος ἡ ὁποία εἶναι κατ' αὐτὸν *πρώτη, ἀπλουσιτάτη, γενικωτάτη, καθολικὴ, ἀναγκαῖα καὶ ἔμφυτος*. Ἡ ἰδέα τοῦ ὄντος παρέχει τὴν βάσιν ὀλοκληροῦ τῆς λογικῆς αὐτοῦ θεωρίας, καὶ συνδέεται στενῶς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ταυτότητος, τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελικότητος.

Ἡ Φιλοσοφία θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ ἐπιστήμη καθολικὴ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν νόμων τῆς νοήσεως καὶ τῆς πράξεως, διαιρεῖται δὲ εἰς Νοολογίαν (ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπάγονται ἡ Ψυχολογία, ἡ Λογικὴ, ἡ Καλλολογία καὶ ἡ Θεοσοφία) καὶ εἰς

1) Πβ. Ι ΚΑΒΒΑΔΙΑ, *Πέτρος Βράϊλας—Ἀρμένης*, ἐν Λευκάδι, τυπογρ. Χριστοδουλοπούλου, 1884, σ. 3.

2) Ἡ εὐχὴ αὐτὴ διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Barthélemy - Saint - Hilaire εἰς τὴν κριτικὴν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Βράϊλα *Περὶ πρώτων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν Δοκίμιον*. Πβ. Ι. ΚΑΒΒΑΔΙΑ, *ἔνθ' ἀν.*, σ. 3.

3) Πβ. αὐτόθι.

4) Πβ. *Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ τὴν 11 Νοεμβρίου 1854* ὑπὸ Π. Βράϊλα—Ἀρμένη κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ παραδόσεων καὶ ἐκδοθεὶς αἰτήσῃ τῶν φοιτητῶν τῆς Ἀκαδημίας, ἐν Κερκύρα, τυπογρ. Ἑρμῆς, Ἀ. Τερζάκη καὶ Θ. Ρωμαίου, 1854, (8^ο), 27 σσ. Πβ. καὶ *Corpus*, τ. Ι, 4^Α, σσ. 19—30.

5) Πβ. Α. ΒΡΟΚΙΝΗ, *Βιογραφικὰ Σχεδάρια* . . . , ἔνθ' ἀν., σ. 337.

6) Πβ. *Φιλοσοφικαὶ Μελέται*, Κέρκυρα, τυπογρ. Ἑρμῆς, 1^η ἐκδ., 1864, ριθ' + 557 σσ.

7) Πβ. αὐτόθι, σσ. 540—557.

8) Πβ. *Θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας στοιχεῖα* ὑπὸ Π. Βράϊλα—Ἀρμένη, καθηγοῦ τοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ, Δαπάνη τοῦ κληροδοτήματος Πετρίδου, ἐν Κερκύρα, τυπογρ. Ἑρμῆς, Ἀ. Τερζάκη, 1862 (8^ο, ζ + 441 σσ.)

Ἀγαθολογίαν (εἰς τὴν ὁποίαν περιέχονται ἡ Ἠθική, ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας) ¹. Αἱ ἐπιστῆμαι αὐταὶ στενῶς συνδεδεμέναι μεταξύ των ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὸν ἄνθρωπον, τὸν κόσμον καὶ τὸν Θεόν.

Εἰς τὸν τομέα τῆς Ψυχολογίας, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει καὶ δυναμολογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁ Βράϊλας θεωρεῖ ὡς θεμελιώδεις ιδιότητες τῆς ψυχῆς τὴν ἐνότητα, τὴν ταυτότητα καὶ τὴν αὐτενέργειαν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Αἰσθητικὴν ἢ Καλλολογίαν ὁ φιλόσοφος ἐξετάζει τὸ καλὸν καὶ τὰ εἶδη αὐτοῦ, τὸ δὲ ὥραϊον θεωρεῖ ὡς «ὑπεροχὴν ὀντότητος». Εἰς τὸ πεδῖον τῆς Αἰσθητικῆς διὰ μέσου τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ τοῦ Cousin, ὁ Βράϊλας συνδυάζει τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν αἰσθητικὴν, πρὸς τὴν αἰσθητικὴν τῶν Jouffroy καὶ Lènéque ἀφ' ἑνός, καὶ πρὸς τὴν καντιανὴν ἀφ' ἑτέρου ².

Τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὁ φιλόσοφος δέχεται ὡς ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ δὲ θεοσοφία εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ «διὰ μέσου τῶν νοητικῶν δυνάμεων μελέτη καὶ γνῶσις τῆς θείας φύσεως» ³.

Τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας ὁ Βράϊλας κρίνει ὡς συμπλήρωμα τῆς Ἀγαθολογίας καὶ ὡς τελευταῖον μέρος τῆς Φιλοσοφίας ⁴, ἀλλὰ καὶ ὡς προέκτασιν καὶ ἀναγωγὴν τῆς ἡθικῆς χάρις εἰς τὴν ἐπὶ εὐρυτέρου πεδίου ἐφαρμογὴν τῆς ιδέας τῆς τελειώσεως.

Ὁ Βράϊλας, δεχθεὶς τὰς ἐπιδράσεις τῆς σκωτικῆς καὶ γερμανικῆς σχολῆς παρέμεινεν ὅπως δὴποτε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς «μίαν τῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου». Ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦν εἶναι ἡ λεγομένη «ψυχολογικὴ μέθοδος», ἡ ὁποία ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὸν Descartes καὶ τοὺς συνεχίζοντας τὴν καρτεσιανὴν παράδοσιν μεταγενεστέρους στοχαστάς, ἐχρησιμοποιήθη δὲ εὐρέως εἰς τὴν Δύσιν καὶ κατὰ τοὺς ρομντικοὺς χρόνους ⁵.

Δαμαστής τοῦ στοχασμοῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἤδη ἔργου αὐτοῦ, δημιουργεῖ ἐν διακρινόμενον διὰ τὴν συνοχὴν τοῦ φιλοσοφικὸν σύστημα. Φιλόσοφος τῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνησυχίας, κατορθώνει, διὰ τοῦ στοχασμοῦ του, νὰ συναρπάξῃ, καὶ δημιουργεῖ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν στερεῖται πρωτοτυπίας, σύστημα διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπεδίωξε τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας.

Διὰ τῆς διδασκαλίας του εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν προσέφερε πλείστας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του, διότι τοὺς ὥπλισε μὲ οὐσιαστικὰ φιλοσοφικὰ βιώματα. Οὕτω, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀρχικῶς ἡσχολήθη μὲ τὰς νομικὰς σπουδὰς, ἡ ἔμφυτος φιλοσοφικὴ του κλίσις ὠδήγησεν αὐτὸν πρὸς συστηματικὴν θεραπείαν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ πεδῖον τῆς ὁποίας καὶ διέπρεψεν.

Ὁ Βράϊλας ὑπῆρξεν ὁ σημαντικώτερος θεωρητικὸς διανοητὴς ἐν Ἑπτανήσῳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, μετὰ δὲ τὴν κατάργησιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας καὶ τὸν

1) Πβ. Στοιχεῖα . . . , *Corpus*, τ. I, 1, σσ. 218—219.

2) Πβ. *Corpus* . . . , ἐνθ' ἀν., τ. I, 1, *Εἰσαγ.*, σ. 13.

3) Πβ. αὐτόθι, τ. I, 4B, σ. 23.

4) Πβ. Στοιχεῖα . . . , *Corpus*, τ. I, 1, σ. 520.

5) Πβ. E. MOUTSOPOULOS, *Le problème du beau, chez P. Brailas—Armenis Aix-en-Provence*, Ophrys, 1960, σσ. 21 καὶ 49 καὶ σημ. 5. Πβ. F. RAVAISSON—MOLLIEN, *La philosophie en France au XIXe siècle*, 3η ἐκδ., Paris, 1889, σσ. 21—22 : «La vraie méthode en philosophie consistait, après avoir décrit et classé les phénomènes intérieurs, à en tirer la connaissance de ce que devait être l'âme, puis de l'âme s'élever par le chemin que Descartes avait montré Jusqu' à Dieu. Victor Cousin la nommait méthode psychologique».

δημιουργηθέντα ἐν Ἀθήναις πνευματικὸν συγκεντρωτισμὸν, ἡ φιλοσοφία τοῦ ἐπέδρασε δημιουργικῶς ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως¹. Ἐνταχθεὶς εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς τοῦ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ ἐπτανησιακοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Χάρις εἰς τὸν Βράϊλαν οἱ σύγχρονοί τοῦ ἠδυνήθησαν νὰ προσδιορίσουν ὑπευθύνως τὸ «στίγμα» τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος².

SUMMARY

Peter Brailas - Armenis' s teaching and his place in Greek thought

During the period after the Greek war of independence a remarkable philosophical movement in Greece and, particularly, in the region of the Ionian Islands, took place, which, although it has been the outcome of the contemporary European philosophy, was original and independent.

As far as the Ionian Islands are concerned, this movement led to an intellectual achievement and to the establishment of the Ionian Academy. P. Brailas - Armenis, one of the most prominent thinkers of the Ionian Islands during the last century, was distinguished for his intellectual and political activity. Brailas builds up his own philosophy on the notion of being. Various influences are discernible in his doctrine, but the most important derives from the eclecticism of V. Cousin. He taught philosophy in the Ionian Academy for ten years and was involved in all branches of philosophy. His book *Elements of theoretical and practical philosophy* contains the substance and the bases of his teaching. Through his philosophical works and his teaching he has exercised a considerable influence to numerous generations of students. Through his philosophical work he has contributed to the enrichment of the Ionian Islands' philosophical thought and has helped in the development of modern Greek philosophy. One has therefore to acknowledge that he is the most remarkable theoretical thinker within the Greek world during the 19th century.

1) Τὸν συγκεντρωτισμὸν αὐτὸν θὰ καυτηριάσῃ ὁ Βράϊλας ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν κατὰ τὴν 10ην Ἱόνιον Βουλὴν (συνεδρίασις ΜΓ', β' περιόδου) παρατήρησε πρὸς ὅσους προέβηλον ὡς λύσιν τὴν κατάργησιν τῆς Ἱονίου Ἀκαδημίας: «Νομίζετε ὅτι πολλαπλασιάζετε τὰ φῶτα συγκεντρώνοντες αὐτὰ εἰς μίαν μόνον ἐστία; Πόθεν τὸ κλέος τῆς Γερμανίας, εἰμὴ διότι εἰς ἕκαστον κράτος αὐτῆς εὐρίσκονται μουσεῖα καὶ πανεπιστήμια; Ἀντιβαίνειτε τότε καὶ εἰς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι συγκέντρωσις, ἀλλ' ἡ ποικιλία, ἡ διάχυσις καὶ ἐπέκτασις τῶν φώτων». Πβ. Γ. ΧΥΤΗΡΗ, Παρακολούσεις καὶ ἀντιτάξεις, οἱ δύσκολοι στιγμῆς τοῦ Παν/μίου τῆς Κερκύρας, Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας, ἔτος 7, Κέρκυρα, 1970, σ. 107.

2) Πβ. Corpus, τ. I, 1, Εἰσαγ., σ. λδ'.